

FENYVESI CSABA

Bűnügyi sakkjátszma a kriminalisztikai princípiumok tükrében*

Az első pillanatban talán meglepőnek tűnik a címben jelzett sakkjáték bűnügyi kivetítése. A másodikban már felismerhetjük, némi analógiás készséggel pedig meg is fogalmazhatjuk a három fő játék részt a büntetőeljárásan belül is. Felfogásunk szerint ebben a „játékban” is van: megnyitás; középjáték; végjáték.

Rögvest fel is vetjük a párhuzamos társaikat, a duálpárjaikat:

- a helyszíni szemle (az elsődleges intézkedésekkel) mint megnyitás;
- a nyomozás egésze (a további összes krimináltaktikai és -technikai lépés) mint középjáték;
- a bírósági szakasz (a tárgyalási bizonyítás) mint végjáték.

A helyszíni szemle (az „első csapás”) mint megnyitás

A bűnelkövetők (a nagy játszmákban bűnözők) és a bűnüldözők közötti örök sakkjátszma (sorozatelkövetőknél „szimultán” partik) kevés kivételtől eltekintve az előbbieket nyitásával kezdődik.¹ A kezdeti, világos bábú húzás (mikor ők a „rosszfiúk”, a „sötéttel”, sötétben játszó) szinte mindig a bűnös (általában zárt nyitással, titkolt) tettel kezdődik, és – mint találó nevéből is látható – a bűnüldöző szükségszerűen „üldözi”, követi a lépést. Vagyis csak a reaktív, második lépés, az ellentámadás az övé. Ebből következően eleve hátrányban (egyúttal lépéskényszerben) van, hiszen a sakkban is a világos élvezi az előnyt. Ha nagyon magas, mondhatni nemzetközi nagymesteri szinten űzi a bűnelkövető a sakkozást, akkor végig lépéselőnyben maradhat, győzhet. Itt jönnek be azonban a 64 mezős táblára teoretikusan (és

* A jelen tudományos közleményt a szerző a Pécsi Tudományegyetem alapításának 650. évfordulója emlékének szenteli.

¹ A nyílt vagy titkos eszközű bűnmegelőzés körében előfordul preventív, világos bábú nyitás hatósági oldalról, azonban ez szerény méreteket ölt világszinten is a nagy, Kertész Imre szavaival élve – „befejezhetetlen háború”-s játszmában. Lásd erről részletesebben Kertész Imre: Befejezhetetlen háború. BM Kiadó, Budapest, 2000.

szerencsére javarészt a még többmezős valóságban is) a kriminalisztikai princípiumok (alapelvek), amelyeket már most felsorakoztatunk, hiszen köztük van az „első csapás” jelentősége is, amely kárpótolhatja, akár meg is fordíthatja a kezdeti lépéshátrányt (visszahódíthatja a centrumteret).

Logikája szerint úgy épül fel az immár hatos² alapelvi sorunk, hogy, mivel a tényállást megalapozó fő kérdéseket kell mindenekfelett tisztázni, vagyis:

1. *a kriminalisztikai hét fő kérdés (mi?, hol?, mikor?, hogyan?, ki?, kivel?, miért?);* ahhoz, hogy a múltat megismerjük, hogy rekonstruálhassuk
2. *a múlt megismerhető;* mégpedig a nyomok és anyagmaradványok segítségével, mivel
3. *minden bűncselekmény hagy nyomot;* amelyeket módszeresen össze kell gyűjteni csakúgy, mint a személyi bizonyítékokat, így aztán
4. *minden kriminalista annyit ér, amennyi adata van;* az adatok gyűjteménye pedig a helyszín és a hozzá kötődő elsődleges intézkedések, vagyis
5. *az első csapás jelentősége;* amelyekből kinyerhetjük, és amelyekkel megszerzhetjük a végső célunkhoz, az (egyedi) azonosításhoz szükséges adatokat
6. *natura non facit saltum.*

Jelen tanulmányunk csak az eredeti szakirodalmi (német) nyelvén „erste Angriff”³, angolul pedig „First Strike” néven ismert „első csapás” („első támadás”, „első fellépés”, saknyelven első „húzás” vagy „ütés”) taglalását igényli. Meglátásunk szerint ez az alapelvvé érett követelmény mindazokat az elsődleges („király- és vezérszárny”) intézkedéseket – köztük az adatgyűjtéseket – foglalja csokorba, amelyeket a nyomozó hatóság a bűncselekmény tudomására jutása után – az eredményes tényfelderítés érdekében haladéktalanul, a lehető leggyorsabban megtesz, illetve amelyeket meg kell tennie.

Mivel válik ki, mi által több, miért emeljük alapelvi trónusra?

Válaszként a következő érveket sorakoztatjuk fel:

- a) a kriminalisztikai tapasztalatok szerint az a tendencia figyelhető meg, hogy aki az „első csapás” lehetőségét és esélyét elhibázza, elmulasztja, annak

² Egy korábbi tanulmányomban még csak négy – „első csapást” (és az adatok jelentőségét) nem tartalmazó – vezérfonalat fogalmaztam meg. Lásd erről Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika piramismodellje és alapelvei. Belügyi Szemle, 2012/10., 14–26. o.

³ Armin Forker – Mäx Bertram – Mäx Gläser – Rainer Leonhardt: Über das Wesen und einige Grundsätze des „ersten Angriffs“. Forum, Nr. 9, 1972, S. 404–407., illetve: Forker, A. – Bertram, M. – Gläser, H. – Leonhardt, R.: Die Arbeit am Tatort–wesentlicher Bestandteil des ersten Angriffs. Forum, Nr. 11, 1972, 491–495.; Eschrich, G.: Der erste Angriff is eine entscheidende Phase der Untersuchung einer Straftat. Forum, Nr. 9, 1973, S. 433–434.

- vajmi kevés esélye van a pontos válaszadásra, a sakkjátszma megnyerésére a későbbiekben;
- b) ugyanez pozitív megközelítésben: aki él az „első csapás” lehetőségével, aki akkor és ott gyors és alapos, megfelel modern korunk „kettős szorításainak”⁴, annak jó esélye van a további sikerekre, eredményes közép- és végjátékra is;
 - c) a „forró nyom” mindig nagyobb esélyt ad a releváns adatok, köztük a tettes személyének felkutatására, mint a „hideg”, már „kihült”, régóta lezajlott, időben és térben távoli cselekmény;
 - d) az emberi pszichében lévő „emléknyomok” felidézése – fő szabályként, mivel néhány kivétel előfordul – annál könnyebb, minél közelebb van az eseményhez, illetve ellenkezőleg: minél inkább távol vagyunk időben a múltbéli cselekménytől, annál nehezebb torzításmentes tükröt tartani az események elé (például annál többet tévednek a tanúk);
 - e) nemcsak a pszichés, de a tárgyi nyomok fennmaradásának sem kedvez az időmúlás, azok is halványulnak, eltűnnek a környezeti hatások miatt, és nem „lépnek fel újra”;
 - f) annak ellenére, hogy az anyagmaradványoknál a „partizán” (szinte kiirthatatlan) jellegüket, a „szívósságukat”, tartósságukat emelhetjük ki, esetükben is a frissesség előny (legfeljebb lehetőség marad későbbre is), de az azonosítási – különösen az egyedi – mindig csökken valamelyest;
 - g) az „első csapás” váratlanul érheti az esetlegesen már képbe került tettest (a játszmaellenfelet) is, „letaglózhatja”, sokkolhatja a gyorsaság (a rapid- vagy villámsakk), a tétivel való szembesítése, az idő rövidege nem adja a tudatos, lehiggadt, kimunkált védekezés (a „szekundánssal” való konzultáció) lehetőségét sem számára, sokkal könnyebb közvetlen bizonyítékként értékelhető, ma is értékes (korábban a bizonyítékok, mondhatjuk a sakkjátszma „királynőjének” tekintett) beismerő vallomását (is) elnyerni;
 - h) az „első csapás” alkalmazható mind a nyílt, mind a titkos nyomozások körében; előbbinél a helyszíni szemle és a köré csoportosuló – forró nyomos – intézkedések adják meg a „vezérütést”, a titkosnál pedig a szisztematikusan végrehajtott előzetes titkos adatgyűjtést követő, gondosan előkészített, egyúttal váratlan realizálás – például kutatás, lefoglalás, azonnali kihallgatás, kényszerintézkedés – adja meg a „csapás” erejét.

⁴ A gyorsaság és alaposság duója mellett több „kettős szorításról” is beszélhetünk még a kriminalisztikában. Így alkalmi „párokat” alkotnak: a tervszerűség és az improvizáció, a törvényesség és az eredménycentrikusság, az objektivitás követelménye pedig a szubjektív egyének nyomozásával, fantáziájával és intuíciójával áll szemben, míg kicsit szélesebb körben a növekvő bűnözés, a kvalifikálódó bűnelkövetés és az erősödő terhelési jogcsomag feszül egymásnak.

A legutóbbi érv alapján nem haszontalan elemezni némileg a *helyszíni szemlét* mint az „első csapás” kardinális mozzanatát, ugyanis a statisztikai adatok – nem csak hazánkban – azt mutatják, hogy a bűncselekmények kb. hatvan-hetven százalékát az úgynevezett helyszínes bűncselekmények teszik ki. Ahol érdemes helyszíni szemlét tartani, ahol van mit keresni, kutatni, „fésülni”, ahol fellelhetők az azonosítási piramisban szerepeltetett építőkockák, a nyomok és anyagmaradványok.⁵ Az egész világ kriminalistái körében tendenciózan értékelődik fel az elsődleges helyszíni szemle, mivel mindenhol – akár az európai kontinensen, akár az angolszász orientációjú államokban, beleértve Ausztráliát is, valamint az ázsiai országokban is – a helyszínen az „adatok tárháza”, „nyitott könyv, amiből meg kell tanulni olvasni”. Nincs nyom-, illetve anyagmaradvány-mentes helyszín, csak meg kell találni, fel kell kutatni – a sokszor láthatatlan – helyszínen hagyott elváltozásokat.⁶ (Azokhoz megfelelő értelmezéseket és jelentéseket kell társítani.) Itt említjük meg, hogy ugyanilyen értékesek lehetnek az úgynevezett „negatív nyomok”.⁷ Vagyis, ami nincs ott és ott kellene lennie, illetve, ami már nincs ott és ott volt. Sokszor többet mond a nem létező, hiányzó nyom, mint a „beszélő” jelenlévő.

Kriminalisztikai közhelynek számít az a megállapítás, hogy minden helyszín más. Következésképpen nagy jelentősége lehet annak, hogy a helyszíni szemlét mennyire sikerül célirányos egyediesítéssel lefolytatni.⁸ Ennek érdekében a jó kriminalistának, helyszíni szemlélőnek vagy *crime scene examinernek* (*CSE*) avagy *crime scene investigator*nak (*CSI*) mintegy „bele kell bújnia a tettes bőrébe”, hogy eredményes nyomkeresést folytasson, azaz végighaladva az elkövető feltételezett „ösvényén”⁹ felkutassa és rögzítse mindazokat a nyomokat, anyagmaradványokat és elváltozásokat, amelyek a tettes mozgásával kapcsolatban keletkezettek. Mégpedig gondosan és ala-

5 Lásd például az anyagmaradvány-minták helyszíni rögzítésének új, XXI. századi (gyors és alapos) technikájáról Benkő András – Huszár András – Szilvássy István: Korszakváltás a helyszíni gyorsdiagnosztikában. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a „Határőrség a minőség útján” című tudományos konferenciáról. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2005, 255–256. o. [Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV.]

6 Az amerikai taktikai javaslat óv attól, hogy a kriminalista nagy és elképzelt várakozásokkal induljon neki a helyszíni bizonyítékgyűjtésnek. „*A good evidence collector will not approach a scene with a predetermined expectation or what can be found.*” Pete Moore: *The Forensic Handbook*. Barnes and Noble, New York, 2004, p. 34.

7 Dobos János: Negatív körülmények a helyszínen. *Belügyi Szemle*, 1964/1., 54–59. o.

8 Találó megfogalmazásnak véljük Steinke szavait: „*A rekonstrukció nem sablonizálható.*” Wolfgang Steinke: A büntügyi technikai szakvélemények bizonyító értéke. In: Katona Géza (szerk.): *A kriminalisztika aktuális kérdései*. BM Kiadó, Budapest, 2001, 116. o.

9 A helyszíni szemlén követhető „ösvényekről” lásd Kovács Lajos: *A Mór megtette...* Korona Kiadó, Budapest, 2009, 38. o.

posan. Úgy is fogalmazhatunk, minél alaposabb, figyelmesebb volt a tettes a helyszínen – hogy ne hagyjon hátra semmit magából –, annál alaposabbnak és figyelmesebbnek kell lennie a szemlélőnek.

A helyszíni szemle (sakkhasonlaltal a nyitásra adott válaszlépés-sorozat) szükségszerűen többszakaszos, többmozzanató tevékenység, nem beszélve arról, hogy mind célja, mind eredményei igen szerteágazók lehetnek.

Már az elnevezés is utal a helyszíni szemle bonyolult, összetett voltára.¹⁰ Nemcsak a helyszín lehet ugyanis sokféle és önmagában is soktényezős, sokelemű jelenség, hanem maga a szemle is több változatot jelent, például lehet személy, tárgy vagy helyszín szemléje is. Az utóbbiban szükségszerűen benne vannak vagy benne lehetnek az előbbi kettő mozzanatai is, azaz a helyszínen (holt) személy(ek) és fontos tárgyak, bűnjelek találhatók. Gyakran éppen a gyorsaság – a *periculum in mora* – követelménye miatt halaszthatatlan a nyomozási cselekmény, nem engedhető meg, hogy a „nyomok” kihűljenek, a sakkjátékos „elaléljon”, a sakkórán az ideje lejárjon.

Olyannyira nem, hogy a párhuzamosság is követelmény, vagyis már a szemle ideje alatt el kell kezdeni a más irányú adatgyűjtéseket, amint kellő adatunk van a múltbéli feltételes magyarázatra, a verzió vagy verziók felállítására. Olyan szintű nyom- és anyagmaradvány-kutatást (sakkhúzásokat) kell végezni, ami megállja majd a helyét, a laboron keresztül a tárgyalóteremben, vagyis a sakkszerű végjátékban is (*from crime scene to the courtroom*). Minden taktikai és technikai eszközt be kell vetni ennek érdekében, ami éppen az adott időben és helyen rendelkezésre áll a természet- és társadalomtudományok, illetve a kriminalisztika mint alkalmazott tudomány önálló eredményei útján.

Ezek közül – miután gondolatsorunk nem hivatott mindegyik részletezésére – újdonságként egyet emelünk ki, nevezetesen a már hazánkban is tesztelt¹¹ *digitális térszkennert*. Kiemelésének nemcsak a nóvumértéke miatt adunk teret, hanem azért, mert éppen a korunk kriminalisztikáját jellemző tendenciába illik.¹² Vagyis a második generációs bizonyítékokat produkáló digitális technikák előretörése miatt beszélünk róla többet.¹³

¹⁰ Lásd erről részletesebben Pusztai László: Szemle a büntető eljárásban. KJK, Budapest, 1977.

¹¹ Ügyészi tapasztalatai alapján egy új-zélandi eredetű, svájci-osztrák cég által gyártott, a magyar rendőrség által tesztelt, „mérétező” szoftverről ír Szabó Orsolya: A helyszíni szemle rögzítése. Kézirat, Pécs, 2009, 4. o.

¹² Lásd erről részletesebben Fenyvesi Csaba: A XXI. századi bűnüldözés-tudomány nemzetközi tendenciái. Magyar Tudomány, 2004/6., 757–765. o.; Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika XXI. századi világtendenciái. Belügyi Szemle, 2013/10., 7–33. o.

¹³ A második generációs bizonyítékokról lásd részletesebben Fenyvesi Csaba: Az új generációs bizonyítékok a kriminalisztika történeti mérföldköveinek tükrében. Magyar Jog, 2014/7–8., 433–443. o.

Az amerikai – DeltaSphere–3000 típusú – eszköz egyébként egy hordozható lézerszkennerből és egy digitális fényképezőgépből áll. A szkennerek a körülötte lévő tárgyakról és azok egymástól való távolságáról is méreteket vesz. Mindegyiket „letapogatja”, így elkészíti a helyszín háromdimenziós modelljét. A szoftver segítségével erre fektetik rá a digitális kamera által készített képeket. Nagyjából húsz lézersugár segítségével folyamatosan úgynevezett háromszögelést végez, megállapítja a földrajzi koordinátákat. A mérési pontosság következtében a hagyományos mérőlécek a „lomtárba” tehető, amivel rengeteg időt megspórolhatnak a feltárók, és persze sokkal pontosabbak is lesznek a kötelezően méretes képek, leírások. Ha teljes lefedettséget kívánnak elérni a használók, akkor a digitális eszközt csak körbe kell mozgatni a helyiségben – igen stabilan tartva –, hogy az egymást takaró tárgyak mögé is be lehessen látni. Az eszköz azért is értékes, mert a készített felvétel nemcsak a nyomozóknak, hanem a bíróságon (a végjátékban) eljáróknak – bíróság, ügyész, védő, szakértő stb. – is hasznos, mivel szinte magukat is behelyezhetik az eredeti helyszínre, ott nézhetik végig és elemezhetik a pontos távolságokat mutató inkriminált helyszínt. Ami sokféle lehet: valódi, változatlan, spontánul vagy szándékosan változtatott, koholt, élő, mozgó, tagolt, kettős vagy többes¹⁴, „mellékes”, stabil, mozgó, „virtuális” stb. Magunk kiegészítjük a felsorolást a „veszélyes és veszélytelen” helyszín fogalmával. E megkülönböztetést azért tesszük, mert önmagában az élő helyszínek nem fedik le feltétlenül a fogalmat, ugyanis van nem veszélyes élő helyszín is. Ugyanakkor a tűzgyújtásos vagy robbantásos élő helyszínek kifejezetten kockázatosak a szemlélők életére, testi épségére is, mivel alattomosan megbújnak a veszélyek. Például többemeletes épületnél korhadt fagerendák, omlás előtt álló falak, aljzatok, tetők veszélyeztetnek, vagy vegyük a sorozatrobantások helyszíneit, ahol ki tudja, még hány időzített szerkezet van elrejtve. Az ilyen – a szemlélőre is veszélyt jelentő – helyektől elkülönül a gyakorlati többség,

¹⁴ 1989-ben Komlón egy négyéves kislány holttestére talált rá a nyomozó hatóság az egyik négyemeletes bérház alagsori fatárolójában. A láthatóan összeszurkált testen és a környezetében nem volt jelentős vérmennyiség. Azonnal világossá vált, hogy nem az elsődleges helyszínről van szó, az emberölés máshol történt. Ennek felkutatása, vagyis a *hol történt?* kérdés megválaszolása a tettest is megmutatta, mivel éppen azért vitte el a fő helyszínről, mert az rá vallott. Az egyik első emeleti lakásban – lumen segítségével – sikerült megtalálni, és bizonyítani az elsődleges helyszínt, egyúttal a tettes személyét. Legfőképpen rejtőző anyagmaradványok, mindenekelőtt sértetti vér, haj felkutatásával és azonosításával. Lásd erről részletesebben Fenyvesi Csaba – Kodba Ferenc: Kisgyermek sérelmére elkövetett brutális emberölés nyomozása. *Belügyi Szemle*, 1990/4., 106–113. o.; Latens vér felkutatásáról lásd még Sarah J. Seashols – Heather D. Cross – Danielle L. Shrader – Ashley Rief: Comparison of Chemical Enhancements for the Detection of Latent Blood. *Journal of Forensic Sciences*, vol. 58, iss. 1, 2013, pp. 130–133.

ahol már semmiféle veszély nincsen. (A felfegyverzett tettes már nincs a helyszínen, a betöréses lopás elkövetője nem hagyott hátra semmiféle kockázati tényezőt, stb.)¹⁵ Az bizonyosnak tűnik, hogy mindegyik szemleforma (partinység) más és más műfogásokat, taktikát és technikát (sakkválaszlépt) kíván. Ez a szépsége, egyúttal nehézsége is, miközben az alaposság mellett még kellően gyorsnak is kell lennie a helyszín feltérképezésének (a sakkóra „ketyeg”), az összképrögzítő, statikus és a nyomkereső, anyagmaradványt kutató, dinamikus második szakasznak, ami szintén nem lehet kapkodó, felületes, elnagyolt.

Az alaposság és gyorsaság mellett még óvatosságnak is kell lennie a szemlélőnek, illetve már előtte a helyszínt biztosítóknak, mivel mindenképpen el kell kerülni a nyomok, anyagmaradványok szennyeződését, illetve azok eltűnését, mielőtt rögzítették volna. Növeli az „első csapás” jelentőségét, hogy nincs második esély. A második már nem lesz csapás, mivel a mozzanat – gyakorlatilag – megismételhetetlen (irreverzibilis), hiszen az első szemle alatt oly mértékben megváltozik a helyszín¹⁶, hogy még egy eredményes fel-tárássra már nagyon halvány a remény.¹⁷

A halaszthatatlan nyomozási cselekményeknél nem mondhatjuk el, a más krimináltaktikai cselekményeknél – például terhelt, tanú, sértett kihallgatásánál, megtervezett kutatásnál fennálló – azon taktikai tanácsunkat, hogy „készsülj fel az ellenfeledből”. Mivel a váratlanság, kiszámíthatatlanság miatt erre nincs lehetőség, és általában „ellenfél”, rejtőzködő ismeretlen tettes sincs, nem várja általában a hatóságot. (A tettenérés vagy önkéntes feladás eseteit,

¹⁵ Talán azért sem emelte még ki senki a szakirodalomban az elmúlt hatvan évben, mert hosszú évtizedeken keresztül nem volt ennek hazánkban realitása, „veszélye”. Az 1990-es évek robbantásos, leszámolásos, „fegyveres kivégzős” cselekményei után ez a „hallgatás” már nem tartható fenn.

¹⁶ Létezik a szakirodalomban úgynevezett *post-crime inspection*, egy utólagos, második helyszíni szemle, ugyanis a kriminalisztikai anyagmaradvány-kutatások azt mutatják, hogy egyes ultrakönnnyű mikroszemcsék, szálak a levegőben vannak a szemle idején, és csak órák, esetenként napok múltán érnek le a földre, ahol rögzíteni lehet őket. Ezekért érdemes – lezárás és helyszínmegóvás mellett – még visszatérni akár több nappal is később a már egyszer szemlézett színhelyre.

¹⁷ Az 1980-as években egy baranyai faluban egy idős asszonyt találtak a szomszédok a gáztűzhely előtt fekve holtan, kezeit szépen magán összekulcsolva. Úgy tűnt, így „ment el”, csendben, rendben. Ezt állapította meg a felületes, rendkívüli halált vizsgáló szemlebizottság is, így – idegenkezűség hiányában – érdemi helyszíni szemlét sem tartottak. A néhány nap múlva elvégzett orvos szakértői boncolás azonban a gégeporc törését, idegenkezű fullasztásos elváltozásokat észlelt. Az emberölés miatt meginduló nyomozás helyszíni szemlével kezdődött, azonban részben a korábbi hatósági bejárások, másrészt az azóta aktív örökös rokonok helyszínbjárása mindent lerombolt. Az „első csapás” elmaradt, nem letek érdemi és tiszta nyomokra, anyagmaradványokra, nem is sikerült a később egyébként gyanúba került személyt „behelyezni a helyszínre”. A bíróságon (a végjátékban) – nem meglepő módon – bizonyítékhiánnyal felmentéssel végződött az eset.

illetve a jelen tanulmány szerinti sakktablánál ülő, már megismert, sőt tanulmányozott sakkellenfelet kivéve.) Így alapos felkészülés nélkül, gyorsan kell dönteni a szükséges szemlélő erőkről, technikákról (gépjármű, nyomrögzítő eszközök, világítás, számítógépek, nyomtatók, diktafon, fényképezőgép, videokamera, digitális lézerszkennel, rádió, mobiltelefon stb.), segítőkéről (nyomkereső, -követő kutya, kutyavezető, technikus, jegyzőkönyvvezető, számítógépes, fegyver-, nyom-, rovar-, orvos, munkavédelmi, műszaki szakértő, szaktanácsadó stb.), az egész nyomozási cselekmény logisztikájáról. Ezt persze közben is végezni kell, igazodva a körülményekhez, a feladatok nagyságához és jellegéhez.

Az alapos helyszíni szemlét – és nem a köznyelvben populárisá vált „helyszínelést”, mivel az más krimináltaktikai cselekmény –, annak adatait hitelesen rögzíteni, dokumentálni kell, hogy a további, nem a helyszíni szemlét végző nyomozók¹⁸, illetve egyéb hatóságok (ügyészség, bíróság) minden részletét fel tudják idézni. Minimum írásos jegyzőkönyv formájában, de ehhez csatlakozhatnak még számítógépen, belső digitális hálózaton, CD-n, DVD-n lévő is, fotó- és videofelvételek¹⁹, rajzok, vázlatok, kutyaindításról jegyzőkönyv, bűnjeljegyzék a nagyon precízen leírt és szeparáltan csomagolt bűnjelkkel, a szubjektív megállapításokat, következtetéseket, verziókat is tartalmazó szemlélő jelentése. („Borítékolt lépés után a szekundáns tanácsa.”)

A szemle során, illetve azt követően az „első csapás” jelleget erősítve és bizonyítva az általánosság szintjén értékes adatok merülhetnek fel, amelyek segíthetnek a továbblépésben, az összes kriminalisztikai fő kérdés megválaszolásában.

Ezek – álláspontunk szerint – a következők lehetnek:

- a) azonnali útmutatót kínálhatnak a tettes személyére, hollétére, távozási-menekülési útvonalára, rejtkehelyére, esetleges újabb bűncselekményeinek szándékára, veszélyességére (fegyver, robbanószer tartására) (a sakkellenfél taktikájára, gondolatmenetére);

¹⁸ Az amerikai gyakorlatban a kisebb részlegeknél, ahol nincsen szakosodás, a helyszíni szemlebeli feladatokat egy személy végzi. Minél nagyobb a részleg, annál biztosabb, hogy több szakember dolgozik mind a technikai, mind pedig a nyomozási feladatkörben, mégpedig a helyszíni koordinátornak alárendelve. Ilyen helyzetekben a helyszíni koordinátor lesz gyakran a szemlevezető. Charles R. Swanson – Neil C. Chamelin – Leonard Territo: *Criminal Investigation*. Random House, New York, 1981, p. 21.

¹⁹ A helyszíni szemle új, digitális képrögzítési lehetőségeiről Katona Géza fogalmazott meg nem is olyan régen hatékonyságot növelő útmutatókat. Katona Géza: *A helyszíni szemle hatékonyságának aktuális kérdései*. Belügyi Szemle, 2012/6., 75–86. o.

- b) a múltbeli eseményeken kívül a jövőbeli szándékára nagyon erőteljes adatokat kaphatunk a helyszínen fellelt digitális eszközökből, amelyek – bár nem könnyű – szakértői (szakszerű) vizsgálatát a lehető leghamarabb el kell kezdeni, a releváns adatokat ki kell nyerni;
- c) támpontokat adhat általános és részverziók felállításához, a múlt gondolatbeli rekonstrukciójához;
- d) megismerhető a bűncselekmény pontos ideje, helye, az elkövetés módja;
- e) értékes fizikai-testi-szellemi tettesi adottságok olvashatók ki mind a statikus, mind a dinamikus szakasz eredményei alapján [például az elkövető(k) száma, szereposztása, célzata vagy motívuma, szakképzettsége, helyismerete, ruházata, ereje, dohányzása, testi sérülése];
- f) fontos személyiségvonások, viselkedési módok mutatkozhatnak meg a helyszíni adatokból (például a tettes személyisége, jellegzetes szokása, perszeverantikus elkövetési módja, célszerű vagy felesleges utótevékenysége, sértettel való kapcsolata, feltűnési vágya);
- g) mindezen fizikai-személyiségi adatok alkalmasak lehetnek profilalkotásra, az elkövető „körvonalazására” (művelt, primitív, brutális, kapzsi, vakmerő, beteges hajlamú, ténylegesen beteg, illetve társadalmi státusa, iskolai végzettsége, foglalkozása);
- h) a szemlén rögzített adatok, bizonyítékok²⁰ hasznosak lehetnek a későbbi esetleges bizonyítási kísérletnél, felismerésre bemutatásnál, helyszíni kihallgatásnál²¹;
- i) az adatok lehetőséget adnak a sorozatcselekmények egyikének felismerésére, az eddigi hasonló eseményekhez való illesztéséhez, ami segíthet a verziók felállításában is – figyelemmel a korábbi szemlék adatainak ismeretére;

²⁰ A rögzített bűnjelekkel kapcsolatban emeljük ki az angolszász elméletben és gyakorlatban használt kifejezést, a megőrzési láncot vagy bizonyítékfolytonosságot) (*chain of custody*), ami egy amerikai kötet szerint egy „tanúsított, írásban rögzített jelentés mindazokról az egyénekről, akik felügyelték a bizonyítékot a rendőrségi begyűjtéstől kezdve. Ez azzal kezdődik, amikor a bizonyítékot a szemlén felkutatják, rögzítik és tart egészen a végső felhasználásáig. Állandó elszámolási kötelezettség biztosítja a megőrzési láncot; ez szükséges ahhoz, hogy képesek legyenek azt demonstrálni a bírósági bemutatásnál, hogy a bizonyíték (*corpus delicti*: a »bűn teste«, valójában a bizonyíték megtestesülése, a bűnjel felmutatása, vizsgálata, vitatása) megengedhető legyen a tárgyaláson. Minden egyén a megőrzési láncban személyes felelősséggel tartozik a bizonyíték iránt, beleértve ebbe a róla való gondoskodást, a biztonságos elhelyezését és megőrzését.” Charles R. Swanson – Neil C. Chamelin – Leonard Territo: i. m. 24. o.

²¹ Molnár József: A helyszínelés és bizonyítási kísérlet szerepe a bűnügyi nyomozásban. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXXV. Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet, Budapest, 1998, 316–341. o.

- j) a helyszíni szemle szinte valamennyi adata igen jól felhasználható a később felvetődő verziók és utóbb beszerzett perrendszerű bizonyítékok ellenőrzésében, illetve a bizonyítási eljárásban, végső soron a bíróságon (a végjátékban);
- k) a felkutatott nyomok, anyagmaradványok tárgyakat adnak a későbbi szakértői laborvizsgálatokhoz;
- l) a szemle adatok gyors beszerzése alapot adhat a „forró nyomon” üldözés megszervezésére.

Így jutottunk el a következő állomásunkig, az „első csapás” másik, általunk kiemelendő fontos összetevőjéhez, az úgynevezett „*forró nyomos*”, összehangolt intézkedésekhez. Felfogásunk szerint ez is tartalommal tölti meg az alapelvi követelményt, vagyis hogy a lehető leggyorsabban a leghatékonyabb, koordinált lépéseket tegye meg az irányító vezető és csapata – nem sokkal a bűncselekmény elkövetése (az első sakklépés) után – a bizonyítékok összegyűjtésére, a tettes elfogására. (Amikor a „nyom” még „meleg”.)

A vezető igen széles körű feladatai közé tartozik:

- a) az ügyeletes információkat összegyűjtő és továbbító tevékenységének figyelemmel kísérése;
- b) (akár a fegyveres, robbanószeres) elkövető elfogására felállított akciócsoport (alkalmanként kommandó, helikopter, motoros, bűvárszolgálat stb.) tevékenységének irányítása;
- c) a helyszínbiztosítók (*first responder*) és a szemlebizottság tevékenységének és eredményeinek, megismert digitális adatainak figyelemmel kísérése (akkor is le kell folytatni a szemlét, ha közben elfogták a tettest);
- d) a tanú(k) és sértett(ek) kihallgatását végzők, illetve az általuk beszerzett adatok megismerése;
- e) az akcióba bevont más rendészeti szervekkel való folyamatos kapcsolattartás;
- f) a területileg illetékes körzeti megbízottak, járőrök, a nyomozókutya-vezetők tevékenységének meghatározása, irányítása;
- g) a folyamatosan beszerzett adatok értékelése;
- h) ha szükséges, az üldözés irányának, a zárások (útzárak, utakadályok, területblokkolások) pontjainak megváltoztatása;
- i) intézkedés a lényeges adatok, információk mielőbbi rögzítésére;
- j) gondoskodás a beszerzett bizonyítékok szakszerű tárolásáról;
- k) mindezen – és ezeken túli aktuális – feladatok összehangolása.

A *k)* ponthoz tartozik, hogyha az elkövető személye, kiléte már ismertté vált, akkor lakhelyén, ismerőseinél, családjánál adatgyűjtést, házkutatást kell vé-

geztetni. Fel kell térképezni a szokásait, személyiségét, habitusát, foglalkozását, családi állapotát, iskolai végzettségét, más szokásos tartózkodási helyeit, illetve hogy van-e fegyvere, robbanószere, élet, testi épség elleni speciális eszköze. Célszerű kideríteni, hogy mi válthatta ki a bűncselekmény elkövetését, különösen, hogyha éppen egy másik elkövetési helyről menekül. Itt már cél az is, hogy az elkövető elfogásával megakadályozzák, hogy saját magában, esetleg másokban kárt tegyen – akár menekülése érdekében –, és hogy újabb bűncselekményt kövessen, illetve követhessen el.

Mindezeket persze gyorsan, szakszerűen, rugalmasan, mégis szervezeten és a jogi követelményeket, a krimináltaktikai és -technikai ajánlásokat betartva kell végrehajtania az irányítónak.

Sommázként az „első csapás” alapelvehez annyit jegyzünk meg, hogy felfogásunk szerint nemcsak lehetőség, hanem követelmény is az első támadás. Ezt a módot, ezt a helyzetet ki kell használnia a kriminalistának, valóban mesteri sakkozónak, annál is inkább, mert értékes alapként szolgál a hét kriminalisztikai kérdés megválaszolásához. Aki ezt az alapot rosszul építi fel, az nem számíthat utána stabil felépítményre, hatékony közép- és végjátéokra. Kártyavárként omolhat össze a konstrukció, a verzió, akár már a nyomozás során, ám megtörténhet ez a végjáték keretében, a bíróságon is.²²

A nyomozás egésze (a további összes krimináltaktikai és -technikai lépés) mint középjáték

Ha áttekintjük a sakkjátékkal kapcsolatos szakkönyveket, azonnal feltűnik, hogy a megnyitásoknak könyvtárnyi irodalmuk van. Ellentétben a második fázissal, amely oly bonyolult és olyan mértékű-kiterjedésű, hogy szinte megfogalmazhatatlanok a követendő taktikai utasítások. Ezzel szemben a kriminalisztika szakirodalma igen bőséges, ezernyi tankönyv, monográfia taglalja a világban az első csapás után még megtehető bűnüldözői sakklépéseket. Gondoljunk csak a krimináltechnikai, -taktikai, -metodikai kötetekre, az abban foglalt ajánlások garmadájára!²³ Ebben a szakaszban megfordíthatja a bűnüldöző sakkjátékos a kezdeti lépéshátrányt, előnyre tehet szert, ha kellő-

²² Lásd erről részletesebben Fenyvesi Csaba: A justizmordhoz vezető kriminalisztikai hibák. Belügyi Szemle, 2014/3., 30–59. o.

²³ Lásd a kötetekről Fenyvesi Csaba: A magyar kriminalisztika és a büntető eljárásjog tudomány monografikus alapjai. Magyar Rendészet, 2013/2., 115–130. o.

en alaposan, szívósan és szakszerűen küzd az ebben a szakaszban inkább már a rejtőzésre fókuszáló, sokszor inkább passzivitásba forduló, bűnt már korábban elkövető ellenféllel szemben. Felsorolni itt is lehetetlen a rendelkezésre álló, igen széles körű és – legfőképpen a természettudományos kutatásoknak köszönhetően – mindennap bővülő eszköztárat, inkább a középjáték célját jelöljük meg a már ismertetett alapelvek tükrében.

A középjáték markáns része a hét kriminalisztikai alapkérdésre adandó válaszok felderítése, (előzetes nyomozási-ügyészi) vizsgálata. Meglátásunk szerint a már említett kriminalisztikai fő kérdéssor – a *mi?*, *hol?*, *mikor?*, *hogyan?*, *ki?*, *kivel?*, *miért?* – alapelvi szintre emelt együttes, hiszen ezek megválaszolása nélkül nem mondhatják a hatóságok, hogy helyesen ismerik a releváns tényeket, a történeti múltat, az elbírálendő tényállást. Ha pedig nem ismerik hiánytalanul, torzításmentesen, és így próbálnak értékelni, dönteni, akkor ennek legfőbb veszélye, „a legrosszabb forgatókönyve” az esetleges „justizmord”²⁴ lehet, amelynek elkerülése, megelőzése minden jogalkalmazó elsődleges kötelességei közé tartozik.

A kriminalisztika teoretikusai között voltak, akik legfőképpen a *hogyan?* kérdés tartalmi elemeit porciózták, ezáltal egészen tizenkettőig bővítették a kérdősort. Például a kinek a sérelmére? Milyen eszközzel követték el? Milyen okból, illetve milyen célból? Milyen kárt okozva? kérdésekkel kiegészítve. Azt is megjegyezhetjük, hogy a magyar nyelv szabályai szerint a hatodik, azaz *kivel?* kérdést nem is kellene feltennünk, hiszen, ha többen voltak, akkor az ötödik (*ki?*) kérdésre adott feleletünk tartalmazza, tartalmazhatja a társak nevét is. Ám kétségtelen, hogy az angol (és német) rövidítésében „7W questions”²⁵ formula mára kiforrottá, nemzetközileg és magunk által is elfogadott részévé²⁶ vált a kriminalisztika elméletének és gyakorlatának egyaránt.²⁷

A tömörséget mutató hét kérdés között sem véletlenül áll az első helyen a pusztán két apró betűből álló *mi?* kérdése, hiszen a „mi történt?” lényegbevágó megválaszolása adja meg a kezdő feleletet, egyben lökést is, hogy valóban

24 Lásd ennek jelentőségét részletesebben Handrik Adél: A justizmordok okai – tévedési források a büntetőeljárásban. *Beltügyi Szemle*, 2011/9., 41–63. o.

25 What, Where, When, How, Who, With Whom, Why?

26 Lásd ebbéli álláspontunkat Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba: *Kriminalisztika Tankönyv és Atlasz. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1999, 2002; Tremmel Flórián – Herke Csongor – Fenyvesi Csaba: Kriminalisztika Tankönyv és Atlasz. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005; Tremmel Flórián – Herke Csongor – Fenyvesi Csaba: Kriminalisztika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009.*

27 Módszertani útmutatóul szolgáltak a Christian Wolff természetjogász és tanítványa, Joachim Georg Darjes (1714–1791) által a latinból átvett kérdőszavak, amelyeket ma a német nyelv kriminalisztikai W-kérdésekként ismer. Armin Forker: *Történeti kriminalisztika – kísérlet az európai kriminalisztika fejlődésének tanulmányozására*. In: Katona Géza (szerk.): i. m. 69. o.

bűnügyben kell-e eljárniuk a hatóságoknak vagy netán közigazgatási²⁸, szabálysértési, munkaügyi, fegyelmi eljárásban, és sorolhatnánk még néhány eshetőséget és területet. A bűncselekményi válasz esetén azonnal más lesz a bevetendő apparátus, szakértelem, módszertan, eszközállomány, és azonnal élessé válnak a további alapkérdések. A mondatból kiemeljük az „azonnal” szót, hiszen egyből fontossá válik az idő kérdése. Nemcsak a nyomozás, a tényfeltárás gyorsaságának igénye miatt, hanem mert a *mikor?* kérdése is előretolul. A *mi?* kérdése után verseng a *hol?*, *mikor?*, *hogyan?*²⁹ kérdéstriász. Szinte egyidejűen és égetően vetődnek fel, amelyekre a lehető legrövidebb idő alatt meg kell adni a pontos válaszokat, mert ezek nélkül nagy valószínűséggel nem tudjuk hatékonyan kutatni a további kérdések (*ki?*, *kivel?*) feleletét.

Egyébként az elméletben és gyakorlatban is szépen kikristályosodott hét kérdés azért bír kiemelt jelentőséggel („varázserővel”), mert majdhogynem bizonyossággal állíthatjuk, hogy a múlt rekonstruálása (a „varázslat”, a végjáték) sikerül, ha ezekre az egyszerűnek tűnő kérdésekre meg tudja adni a kriminalista, végső soron a bíróság a pontos válaszokat. Ami cseppet sem könnyű, mivel a gyakorlati megválaszolásuk a modern kriminalisztika korában éppen a mágiától távolodó, sőt elhatárolódó tudományos képességeket, ismereteket és erőket³⁰ igényel.

Már az *első kérdés, a mi történt?* óriási nehézséget okozhat, és rengeteg időt, energiát vehet igénybe a nyomozó hatóság tagjaitól. Márpedig erre a kérdésre mindenképpen választ kell adni a lehető leggyorsabban – és ez így lesz a jövőben is –, ugyanis ez határozza meg, hogy egyáltalán kriminális esetről van-e szó.³¹ Úgy is fogalmazhatunk, hogy az első kérdés megválaszolása elengedhetetlen feltétel, *conditio sine qua non* a továbblépéshez. Már itt megjegyezzük, hogy vannak a bázisban olyan kérdések, amelyek nem tartoz-

28 Erről ír például Romét Bernadett: A rendkívüli halálesetek helyszíni szemléi. Studia Iuvenum Jurisperitorum, Pécs, 2004, 257–278. o.

29 Lásd a modusoperandi-nyilvántartás alapjaként szolgáló perszeveranciáról Kovács Klára – Pásztor Attila: A perszeverancia kriminalisztikai jelentősége. Belügyi Szemle, 2011/12., 89–103. o.

30 Nem véletlenül beszélhetünk „agy- és lábnyomozásról”, illetve nyomozóról (*brain-, footdetective*). Szükség van az elméleti felkészültségre, azonban a hagyományos, sok utánjárást igénylő adatgyűjtés sem maradhat el az eredményes – régi műszóval – „kikutakodáshoz”, még a digitális adatokban bővelkedő napjainkban sem.

31 Az 1980-as években a Pécs és Siklós között lévő út menti szántásban egy kiégett Dacia személygépkocsit találtak, a vezető ülésén pedig egy elszenesedett férfiholttestet. Mindjárt felvetődött az első, alapvető kérdés, amelyre a nyomozók verziókat állítottak fel: emberölés, öngyilkosság, közlekedési baleset, természeti csapás vagy műszaki hiba jött szóba. Az igen alapos helyszíni szemlélet és adatgyűjtéseket követően – szakértők sokaságának bevonása és helyszíni (mérgezési) modellkísérletek után – sikerült megválaszolni a *mi történt?* kérdését. A vezető az öngyilkosság egy sajátos – kombinált mérgezéses-tűzgyújtásos – formáját választotta.

nak ebbe a kategóriába; megválaszolásuk nélkül is lehet törvényes és valószínű tényállás-felderítés, illetve büntetőjogi felelősségre vonás. (Például a később részletezett *miért?* kérdés ilyen.)

A *hol?*, *mikor?*, *hogyan?* kérdéstriászából a második helyre, közvetlenül – a feltétlenül első – *mi?* kérdése után a *hol történt?*-et helyezzük elvi szinten³², mivel a bűncselekmények jelentős száma „helyszínes”. Vagyis a ténykérdések felderítése a bűncselekmény helyszínén, szemlével kezdődik, ahogyan már korábban is megfogalmaztuk. Tendenciájában ezek növekedését látjuk, és a jövőben is hasonló trendet modellezünk, mivel a tárgyi bizonyítékok mikro- sőt már szubmikroszintű megismerése, az egyre bővülő felismerési és rögzítési eszköz, technika évről évre több lehetőséget is nyújt a szemletartáshoz, az értelmes, célirányos helyszíni adatgyűjtéshez.³³ Ebből következően igen lényeges, hogy hol történt a bűncselekmény. (Már ismeretes, hogy bűncselekmény, hiszen az első kérdésre meg kellett adni korábban a hiteles választ.) Azért is lényeges, mert általában az egész büntetőeljárás végighúzódo folyamat első állomása. Ugyanis a „helyszín–labor–tárgyaló” hármában ez a belépő, az indító, az első lépcső a bizonyítékokhoz, azok feltáráshoz, rögzítéséhez, értékeléséhez. A következő grádics már a – nyomok és anyagmaradványok vizsgálatát végző és véleményező – szakértői labor, majd a harmadik állomás – a végső értékelést, bizonyítékmérlegelést folytató, „végjátékot lefolytató hely” – a bírósági tárgyalóterem lesz.³⁴

A pontos válaszadás iránymutatást ad a felderítést végzőknek, hol keressék a nyomokat és anyagmaradványokat, hol tartsák meg a kriminalisztikai- és jogilag³⁵ is fontos helyszíni szemlét.

32 Hangsúlyozzuk, hogy elvi szinten – mivel a gyakorlatban általában nincsenek ennyire éles elválasztó vonalak, és sorrendi határok – a kérdés-felelet lánc „egymásba kapaszkodik”, kombinált formában, sokszor egy időben jönnek elő. Ez az állítás egyébiránt igaz mind a hét kérdés esetében.

33 A 2015 decemberében elkövetett párizsi robbantásos merényleteknél (bűncselekményeknél) is a nyomozók a helyszínekből indultak ki és jutottak el a tettesekig.

34 Összhangban a bizonyítás-fogalmunkkal, amely szerint „A bizonyítás a büntetőeljárásban olyan megismerési folyamat, amely az egyedi ügyben, büntetőjogilag releváns, túlnyomórészt múltbéli tényállásnak az eljáró hatóság, végső soron a bíróság általi, a valósággal adekvát megállapítására irányul és a bizonyítékok összegyűjtésével, vizsgálatával és mérlegelésével kapcsolatos tevékenységben realizálódik.” Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2012, 132. o.; Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2001, 211. o.

35 A helyszíni szemle kettős arculatáról azért beszélhetünk, mert egyrészt kriminalisztikai relevanciája abban rejlik, hogy segíti a bűncselekmény elkövetési magatartásának és elkövetőjének rekonstrukcióját, hiszen meghatározott térben keletkeznek a döntő bizonyítékok, amelyeket fel kell kutatni, és megfelelően rögzíteni, illetve értékelni kell; másrészt jogi relevanciája pedig abban áll, hogy választ ad az illetékesség kérdésére, továbbá anyagi büntetőjogi, azon belül különös részi tényállás alapján minősítő körülményként szerepelhet (például közveszély helyszíne, bekerített hely).

Tudnunk kell, mennyire szükséges visszaneézni a múltba a bűncselekmény felderítése, az összes kérdés megválaszolása érdekében. A *mikor történt?* kérdés relevanciája többirányú. Elsőként a rögtönös intézkedések miatt van jelentősége, amit a szaknyelv, a már taglalt „forró nyomos üldözésnek” nevez, és csak akkor van helye és értelme a mozgósításnak, a gyors szervezésnek, ha a bűncselekmény valóban nemrég történt, a helyszín „még nem hűlt ki”. Másrészt időmedret ad a nyomozásnak, a további sokirányú, nyílt és titkos adatgyűjtésnek, puhatolásnak. Harmadrészt pedig a potenciális elkövetői körre is iránymutató. Leszűkíti azokra, akik nem esnek ki az időmederből, elletnében az ellenőrzött, megalapozott alibit felmutatókkal.

Az időkérdés megválaszolásának szerepe lehet az alapkérdés, a *mi?* megválaszolásában is.³⁶

Kimeríthetetlen a *hogyan történt a bűncselekmény?* kérdésre adott válasz-erdő. Mégis született rá valamiféle rendszerezés, mivel a pszichológia nyomán a kriminalisták felismerték, hogy van sajátos összefüggés a tettes és tette között. Fogalmazhatunk úgy is, hogy „használnak” egymásra, vagyis a tett módja tükrözi az elkövetőt, annak személyiségét, gondolkodását, és amely összefüggésnek a pszichológiai alapja a perszeverancia. Értelme szerint az elkövetők – mindenekelőtt a sorozatban cselekvők – állhatatosan és kitaróan ragaszkodnak az elkövetési módjukhoz (sakkozói példával a megnyitási fajtához).³⁷ Erre az elvi és gyakorlati felismerésre épül az egyes – is-

36 A *Spiegel* folyóirat nagy történelmi szenzációt keltően megjelentette Hitler állítólagos naplóját. A későbbiekben azonban okmányszakértők megállapították, hogy a felhasznált papír jóval a második világháború befejezése – Hitler halála – után készült, vagyis bűncselekmény, csalás történt. A napló íróját és sajtóhoz juttatóját felelősségre is vonta a bíróság. Ayn Emba-Seddon – Allan D. Pass: Hitler Diary Hoax. In: Ayn Emba-Seddon – Allan D. Pass (eds.): Forensic Science. Salem Press, Pasadena, 2009, pp. 593–595.

37 A ragaszkodásnak is több fajtája van, így tapasztalunk:

- a) személyhez (*perseverantia subjecti*): a sértetti-áldozati kör mindig csak egy bizonyos nemű, korú, hajszerű, foglalkozású csoporthoz tartozik. Történelmi példa Hasfelmetsző Jack esete, aki szinte csak prostituáltakat támadott. A helyhez is ragaszkodott, mindig a Whitechapel nyomornegyed környékén követte el a tettet, és az elkövetés eszközében is kitaró volt: valamilyen igen éles, késszerű eszközt használt, a mód szerint pedig szinte mindig csonkolt, egyre fokozódó kegyetlenséggel;
- b) módhoz való (*perseverantia modi specialis*): konok ragaszkodás az elkövetés mikéntjéhez. Például az 1980-as végén Pécsen sikerült azonosítani egy idősödő férfit, aki évtizedeken keresztül minden alkalommal valamilyen fémrúddal, biciklipumpával a sértettek bokáját, alsó lábszárát ütötte vehemensen;
- c) a tárgyhoz való ragaszkodás (*perseverantia objecti*): például folyamatos ékszerlopás;
- d) eszközhöz való ragaszkodás (*perseverantia instrumenti*): az emberöléseknél, testi sértéseknél vagy azok kísérletének végrehajtásánál azonos vagy hasonló eszközökhöz való makacs „tapadás”, amit – mint látható a b) pontnál említett példából – nehéz elhatárolni a módhoz való ragaszkodástól, mivel azzal szinte mindig szoros kapcsolatban áll;

mert vagy ismeretlen tettesű – bűncselekmények módszertani leírása, a *modus operandi*-nyilvántartás. Ez szinte nem más, mint az elkövetői névjegyek (*signature behavior*) gyűjteménye, amelyben – úgy is fogalmazhatunk – „aláírás jellegű viselkedési nyomokat” tárolnak. Azon túlmenően ugyanis, hogy a *modus operandi* önmagában jellemző az elkövetőre, a *modus operandi* belül mégis megfigyelhetők olyan viselkedésjegyek, amelyek egyfajta aláírásként funkcionálnak az elkövető részéről. Az elkövetői névjegy a *modus operandi*ba tartozó egyéb viselkedéstől a szerint különböztethető meg, hogy az aláírás jellegű viselkedés nem a bűncselekmény elkövetésének szükségszerű részcselekményeiből, hanem ezeken kívül eső cselekményekből áll, amelyek az elkövető érzelmi, pszichikai szükségleteit elégítik ki.

Megjegyezzük még e körben, hogy az elkövetői névjegyek egyedisége nagy jelentőséggel bír egy aránylag új krimináltaktikai módszer, a profilalkotás szempontjából is. Az elkövetői névjegy ugyanis az elkövető személyiségének „lenyomata”, ebből temérdek információt lehet szerezni az elkövető gondolkodásáról, személyiségéről, lelki állapotáról, foglalkozásáról, érdeklődési köréről, alkalmanként még családi állapotáról, betegségéről is.

Végső büntetőjogi felelősségre vonás (játszmányérés) csak a *ki kivel követte el?* kérdés(pár) megválaszolása után lehetséges. Ez is *conditio sine qua non*ja a tényállás megállapításának, legalábbis a tekintetben, hogy ki a tettes, mert alkalmanként tisztában lehetünk azzal is, hogy volt társ/részes is, mégsem sikerül a személyét azonosítani. Attól még az ismert, egyedileg azonosított elkövetőnek a pontosan feltárt tette megítélhető.³⁸

Az angolszász felfogásban szinte az első pillanattól keresik a *miért történt?* kérdésre a választ, és nehezen képzelhető el felelősségre vonás ennek megválaszolása nélkül. A kontinentális felfogást is érdekli a válasz, azonban nincs ilyen szoros kötődése, „makacs” ragaszkodása ehhez. Számtalan esetben a *miért?* kérdésre nem kapunk érdemi választ még a legaprólékosabb

e) helyhez való ragaszkodás (*perseverantia loci*): a tettesnek a tethelyhez való állhatatos ragaszkodása. Az 1980-as években egy pécsi támadó hónapokon át, minden alkalommal négyemeletes házak lépcsőházában támadta meg a sértett nőket. (Megjelenhet a helyhez való spontán visszatérés is, akár több alkalommal is – bűncselekmény nélkül is –, hiszen önmagában a hely is okozhat valamiféle örömforrást a perszeverantikus pszichének.)

38 2005–2006-ban Dunaújvárosban és környékén fiktív cégalapításokkal és fiktív számlakibocsátásokkal adócsalást követett el egy középkorú vállalkozó férfi, aki ismeretlen személye(ke)n („futáron”) keresztül juttatta el a valótlán számlapéldányokat az azokat törvénytelenül befogadó, könyvelésükbe beállító cégvezetőknek. Mind a számlakiállító, mind a számlabefogadó személyeket sikerült azonosítani, majd felelősségre vonni, azonban a futár (futárok) személye az alapos és széles körű, nyílt és titkos eszközöket is bevető nyomozás ellenére ismeretlen maradt, őt (őket) nem sikerült azonosítani.

nyomozói munka alapján sem, mégis lesz büntetőjogi felelősségre vonás, ha a többi kérdésre adott válasz alapján bizonyosodik a tényállás.³⁹ Hozzáteszszük még, hogy nemcsak a büntetőeljárás, hanem a bűnmegelőzés szempontjából is fontos a válaszadás, hiszen csak valós okgyökér és okfolyamat ismeretében tudunk hatékonyan megelőzni.

A bírósági szakasz (a tárgyalási bizonyítás) mint végjáték

A sakkbeli végjátéknak számító bírósági szakasz adja meg a választ arra az egyszerű sportkérdésre, hogy ki nyeri a játszmát.

A vád és védelem által vezetett, irányított bábuknál itt annyi a fordulat, hogy a végjáték kezdete már a kezdeti nyitáskor még hátrányban lévő bűnüldöző. Vád nélkül nincsen végjáték, nincsen bírósági szakasz, itt már a hatóság nyit és támad egyúttal. Lépéselőnyben, főben, mattadó erőben kell hogy legyen, eszköztárából (fegyvertárából) nem maradhatnak el a húzási tervek, kombinációk, a nyomatékos, kétségtelen bizonyítékok. A sakkhoz képest előre meg is kell ezeket jelölnie (vádiratában), az ellenfél felkészülhet belőlük. („Suszter” vagy kétlépéses „bolondmatt” így nem várható.) Ettől még persze lehetnek mindkét részről taktikai vagy azonnali akciós elemek (például sáncolások, beütések, „lőugrások”, sakk-sekk, villámsakk, en passant, kettős – felfedett – áldozati sakklépések), változtatások, vezéri (királynői), egyéb nehéz és könnyű tiszt (bástya, futó, huszár), gyalogosi fortélyok (például gyalogáttörés, szabad, mérgezett gyalog), csapdák, cserék, (vezér)cselek kötések, ráterelések.

Itt dől el nyílt (óra nélküli) játszmában a közvetlenség elve alapján (egymással „szembeülvé”), hogy milyen hatékonysággal érvényesültek a kriminalisztikai princípiumok. Vagyis mennyire biztos válaszok születtek az alap-

³⁹ 1988-ban egy pécsi férfinál a házkutatás során több mint száz, több éven keresztül végrehajtott lopásból származó tárgyat (autómagnót, varrógépet, szerszámot stb.) találtak a nyomozók egy lezárt szekrényben, amiből az egyébként tetteit elismerő és feltáró, teljes beszámítási képességű, szakmával és munkahellyel bíró elkövető semmit nem értkesített. A több hónapos nyomozás és a későbbi bírósági eljárás során nem derült fény rá, hogy mi volt igazából a vágyon elleni – hasznot azonban nem hozó – sorozatelkövetés motivációja, oka, célja, magyarázata. Ennek ellenére a bíróság megállapította a bűnösségét, és többéves szabadságvesztéssel sújtotta. A későbbiekben önálló tudományos vizsgálatot végeztünk a *miért tette?* – leginkább pszichológiai gyökerű – kérdés megválaszolására, amelynek eredményeit tanulmányban meg is jelentettük. Vö. Fenyvesi Csaba – Szarkássy Györgyi: Egy nagyvárosi bűncselekménysorozat tettesének pszichológiai vizsgálata. RTF Figyelő, 1991/3., 273–278. o.

vető kriminalisztikai kérdésekre, hogyan, milyen mértékben sikerült a múltat rekonstruálni. Sikerült-e a képzeletbeli kriminalisztikai piramis⁴⁰ középrészén lévő összes (fizikális és digitális) nyomot, anyagmaradványt, vallomást, okiratot hitelesen felkutatni, összegyűjteni, elemezni, vizsgálni, mérlegelni? Elég minőségi, kellően releváns és perrendszerűen beszerzett, felmutatott, meggyőző volt-e az adatsor, amelynek java részét az „első csapás” körében szerezte be a bűnüldözés? Adható-e kétséget kizáró, megnyugtató, egyedi válasz az azonosítások (tett, hely, idő, módszer, ok, motiváció, személy) körében? Lesz-e (például fojtott) mattadás, vagy vereség áll fenn és a végjátékos bűnüldözői támadás felmentéssel, a saját király elbukásával, a parti feladásával végződik? Az örökös sakkos háromszori tükörkép, az ötven lépés szabálya, a patthelyzet (a döntetlen) is a bíróság elé citálnak kedvez, az *in dubio pro reo* büntetőeljárás-jogi alapelvét szem előtt tartva; ekkor is a világos, az indító nyer. (Ha egyáltalán személy szerint ő indított.)

A bűnüldözés társadalomvédelmi érdekéből adódóan drukkolhat minden jó szándékú, jogkövető polgár a vád királyának, de ne feledjük, hogy csak tisztességes, a sakkjáték fair play szabályai (például „fogott figura lép, letett bábú marad”) szerint alkalmazható kombinációkat vethet be. Minden eszközzel törekedni kell a hű tükörtartásra, a múlt pontos, torzításmentes megismerésére, a justizmordok, a király elárulásának elkerülésére. Ez minden bűnüldöző sakkjátékos örök felelőssége!

⁴⁰ Lásd a piramismodell lényegét Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika piramismodelljének második változata. Belügyi Szemle, 2014/9., 32–43. o.